

2. Selivanov, V.I. (1992), *Izbrannye psikhologicheskie proizvedeniya : (Volya, ee razvitie i vospitanie)* [Selected psychological works : (Will, its development and education)], Ryazan is the State pedagogical college, Ryazan, Russia.
3. Ignatev, E.I., Lukin, N.S. and Hromov, M.D. (1965), *Psikhologiya* [Psychology], Prosveshchenie, Moscow, Russia.
4. Lavrinenko, I.A. (2011), "Conception and content of will category by the contracts development ", *Chasopys Kievan university of right*, no. 4, pp. 222-225.
5. Rubinshteyn, S.L. (2001), *Osnovy obshchey psikhologii* [Basis of common philosophy], Piter, Saint Petersburg, Russia.
6. Hribanov, V.P. (2001), *Osushchestvlenie i zashchita grazhdanskikh prav* [Performance and proteection of civil rights], Statut, Moscow, Russia.
7. "UN conventions about international contracts of buy/sell goods from 11.04.1980 p.", *Verkhovna Rada Ukrayiny*, available at : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_003/page.
8. Sukhanov, E.A. (2002), *Hrazhdanskoe pravo : v 2-kh t. : uchebnik* [Civil law : in 2 vol. : textbook], vol. 2, BEK, Moscow, Russia.
9. Busel, V.T. (2004), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy* [Great Dictionary of Modern Ukrainian], VTF «Perun», Kyiv ; Irpin, Ukraine.
10. Kharitonov, E.O. (2007), *Tsivilnyi kodeks Ukrayiny : naukovo-praktychnyi komentar* [Civil Code of Ukraine : scientific and practical resume], TOV «Odyssey», Kharkiv, Ukraine.
11. Sakharuk, D. (2003), "Contract concept and types of form", *Pidpnyemnitstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 12, pp. 43-47.
12. Pllarionova, T.I., Gonhalo, B.M. and Pletnev, V.A. (1998), *Grazhdanskoe pravo* [Civil law], part. 1, NORMA-INFA-M, Moscow, Russia.
13. (1997), *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Philosophic encyclopedic dictionary], NORMA-INFA-M, Moscow, Russia.
14. "Decision Belozersky District Court of Kherson region on April 16, 2015 in the case № 648/1148/15-ц", *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46019664>.
15. "On approval of the notarial acts notaries of Ukraine " : Decree of the Ministry of Justice of Ukraine №296 from 12.22.2012, *Edynyi derzhavnyi reestr sudovykh rishen*, available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

УДК 347.961: 340.1

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР НОТАРІАТУ ЯК ОСОБЛИВОГО ІНСТИТУТУ ПРАВОЗАХИСНОЇ СИСТЕМИ

Дергільова О.Г., здобувач

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, Україна
dergilelen@gmail.com*

Статтю присвячено дослідженню соціально-правового виміру нотаріату як особливого інституту правозахисної системи. На основі аналізу правової природи нотаріату, особливостей здійснення нотаріальної діяльності та впливу її результатів на регулювання суспільних відносин було виділено правозахисну функцію нотаріату.

Ключові слова: сучасна держава, правова система, правозахисна система, правозахисна функція, нотаріат.

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ИЗМЕРЕНИЕ НОТАРИАТА КАК ОСОБОГО ИНСТИТУТА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Дергилева Е.Г.

*Национальный университет «Одесская юридическая академия», ул. Фонтанская дорога, 23, г. Одесса, Украина
dergilelen@gmail.com*

Статья посвящена исследованию социально-правового измерения нотариата как особого института правозащитной системы. На основе анализа правовой природы нотариата, особенностей осуществления нотариальной деятельности и влияния ее результатов на регулирование общественных отношений была выделена правозащитная функция нотариата.

Ключевые слова: современное государство, правовая система, правозащитная система, правозащитная функция, нотариат.

SOCIO-LEGAL DIMENSION OF NOTARIES AS A SPECIAL INSTITUTE OF THE LAW-PROTECTION SYSTEM

Derhileva E.H.

*National university is "Odesa law academy", str. Fontanska road, 23, Odesa, Ukraine
dergilelen@gmail.com*

The article is devoted to investigation the social and legal dimension of notaries as a special institution of the law-protection system. Based on the analysis of the legal nature of notaries, the characteristics of the notaries activity and the impact of its results to the regulation of public relations, has been allocated the law-protection functions of notaries.

Efficient system of providing, realization and protection of human rights and freedoms is one of the key characteristic of modern state. Interaction quality between society and state is established not only with the volume consideration in legislatively admitted rights and freedoms but with the level of realization to the life and protection. In this reason the researches of human rights systems gets the especial meaning.

The key elements of social and legal notary dimension are its "social appointment" and "social value" which are closely connected with the essence of such activity. By this they are all the external displays of (first category – is in the functional plan, but second – is in estimating plan) social essence of notary.

It should be understood that "social appointment" of notary comes from its essence. The character of activity, purposes, tasks and functions depends on the essence.

If the essence of notarial activities aimed at the protection and defense of civil rights and interests, focused on serving the needs of society, then surely notary is not only part of the economic and social structure. Specificity of the notary and the evolution of development, it occupies an important place in civil society. Because it features aimed at protecting and protect the legitimate rights and interests, especially in private.

Key words: modern state, legal system, law-protection system, law-protection functions, notaries.

Однією з ключових ознак сучасної держави є ефективна система забезпечення реалізації й захисту прав і свобод людини. Якість взаємовідносин між суспільством та державою ґрунтується не стільки на врахуванні об'єму закріплених у законодавстві прав і свобод, скільки на рівні їх реального втілення в життя й захисту. У зв'язку із цим дослідження правозахисної системи набуває особливого значення.

Обравши євроінтеграційний напрям розвитку, українське суспільство зумовило проведення активних процесів реформування в правовій сфері загалом і правозахисній системі держави зокрема, одним з інститутів якої є нотаріат, існування якого зумовлюється об'єктивними потребами суспільства в реалізації та захисті своїх прав і свобод.

Тому актуальною є розробка теоретичних засад соціально-правової ролі нотаріату як одного з інститутів держави, що виконують правозахисну функцію, а також удосконалення його наукового розуміння та правового регулювання.

Метою статті є розкриття соціально-правового виміру нотаріату як особливого інституту правозахисної системи.

Обґрунтуванню поняття нотаріального права та нотаріально-процесуального права (нотаріального процесу) присвятили свої дослідження С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, В.В. Баранкова, В.В. Комаров та інші вчені.

Питаннями правозахисної системи сучасної держави займалися С.С. Алексєєв, М.І. Козюбра, О.М. Лощинин, Ю.М. Оборотов, П.М. Рабінович, Ю.О. Тихоміров, В.Є. Чиркін та інші науковці.

Характеризуючи правозахисну систему сучасної держави, ми приєднуємось до думки В.Г. Андрусяка, який стверджує: «Правозахисна система – це сукупність державних і недержавних

інститутів, що сформувались у результаті взаємодії держави та громадянського суспільства, діяльність яких спрямовується на захист прав і свобод людини й громадянина. Функціонування правозахисної системи полягає в здійсненні професійної діяльності, пов'язаної з виникненням, припиненням, відновленням прав і свобод людини й громадянина, їх захистом від неправомірних посягань шляхом їх запобігання, припинення, а також вживання заходів із відновлення порушених прав» [1, с. 9]. Аналізуючи співвідношення правозахисної та правоохоронної функцій, учений вважає, що правозахисна функція – це комплекс заходів правового характеру, спрямований на всебічний захист прав і свобод людини й громадянина [1, с. 9].

Нотаріат поряд з іншими державними органами та судами України має забезпечувати захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян і юридичних осіб, що є його головною соціальною місією. Так, статтею 3 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року встановлено, що нотаріус не може займатись підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової й творчої діяльності [2].

Саме із цієї позиції необхідно розглядати роль нотаріальних органів у суспільстві як спеціально визначеної державою структури, що має попереджати правопорушення під час здійснення громадянами й організаціями їх цивільних прав, а в деяких випадках – усувати ці правопорушення.

Сутністю нотаріальної діяльності є надання суспільним відносинам форми та змісту, що визначаються законом. Діяльність нотаріуса спрямовується на формальний аспект юридичних актів і забезпечення здійснення особами наявних у них прав та обов'язків, предметом такої діяльності є безспірні юридичні справи. Причому нотаріальна діяльність здійснюється лише в межах цивільного права й процесу. Проте така вузька спеціалізація зовсім не означає відсутність попиту в нотаріальних послугах у суспільстві, навпаки, нотаріальні дії мають велике значення та є досить затребуваними в сучасній державі.

На думку В.В. Комарова й В.В. Баранкової, варто виділяти такі функції нотаріату:

- 1) функцію забезпечення безспірності та доказової сили документів. Нотаріально засвідчений документ у разі судового спору полегшує можливість сторони довести свої права, оскільки зміст прав та обов'язків, справжність підпису, час укладення тощо офіційно підтверджуються нотаріальним органом, а тому є достовірними, безспірними;
- 2) функцію забезпечення законності під час укладення угод (контрольну функцію). Стійкість угоди або юридичного факту пов'язують із їх правомірністю, тому нотаріус має перевірити наявність необхідного складу юридичних фактів, у тому числі правоздатність і дієздатність сторін, наявність та належність їм суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам;
- 3) функцію надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій [3, с. 57].

Функціонування інституту нотаріату втілюється в життя на стику двох факторів: з одного боку, варто виділити суб'єктивне особисте право людини, а з іншого – гарантію захисту певних прав і свобод. У цьому аспекті право на кваліфіковану юридичну допомогу як суб'єктивне право – це гарантована законом можливість особи отримувати необхідну їй допомогу від осіб, які мають спеціальні юридичні знання, уміння й навички, що дають змогу людині ефективно захищати та відстоювати свої права й законні інтереси.

У свою чергу гарантією захисту певних прав і свобод виступає саме нотаріальна діяльність, яка здійснюється спеціально уповноваженим колом суб'єктів, спрямовується на надання офіційної сили, юридичної достовірності правам, фактам та документам. Важливою ознакою нотаріальної діяльності є те, що вона здійснюється від імені держави. Водночас це особлива форма захисту, яка в більшості випадків має превентивний щодо порушення прав характер.

Характеризуючи нотаріальну діяльність, необхідно також зауважити, що вона здійснюється відповідно до чинного законодавства, а її результати є різновидами правових актів. Здійснюючи нотаріальні дії, нотаріус вирішує юридичну справу шляхом оцінки фактичних обставин справи, юридичної кваліфікації (аналізу) наявних фактичних обставин та прийняття рішення (у формі

свідоцтва чи посвідчувального напису). Отже, нотаріус здійснює застосування норм чинного законодавства до конкретних обставин, більше того, він робить це в інтересах особи, яка звернулась до нього за допомогою. Наведені характеристики вказують на правозастосовний характер нотаріальної діяльності, оскільки за її результатами виносяться індивідуальні правові акти, згідно з якими особи наділяються конкретними правами й обов'язками.

Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій є свідком того, що угода укладається в добровільному порядку та не порушує права не лише осіб, які беруть участь у нотаріальній дії, а й третіх осіб тощо. Державна функція, яку надано нотаріусам, і значення їх діяльності вимагає від них дотримання певних умов, щоб їх дії набули юридичної вірогідності. Отже, мова йде про певний нотаріальний процесуальний порядок. На підставі наведеного можна говорити про нотаріальний процесуальний порядок як одну з форм охорони й захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб, який має певне, чітко визначене місце в правовій системі України [4, с. 21].

Аналізуючи інститут нотаріату в правозахисній системі, можемо виділити певні аспекти.

По-перше, нотаріат є характерним різновидом соціальної діяльності, яка здійснюється певним колом уповноважених осіб, має системний характер, засновується на законі, здійснюється з використанням юридичних засобів, а її результати мають юридичне значення.

По-друге, під час здійснення нотаріальної діяльності вчиняються управлінські дії, причому в двох площинах: а) нотаріат – суспільство (коли надається юридична вірогідність певним правам і фактам, а в окремих осіб виникають конкретні права й обов'язки); б) нотаріат – держава (коли здійснюється державне регулювання нотаріальної діяльності).

По-третє, розглядаючи нотаріальну діяльність, ми можемо встановити, що вона здійснюється у формі суворого й неухильного дотримання встановленого законом порядку, складається з певних стадій (встановлення фактичних обставин справи, юридичної кваліфікації фактичних обставин, винесення рішення), має специфічні провадження (посвідчення угод, охорону спадкового майна, посвідчення фактів тощо), власні завдання (забезпечення захисту й охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння в зміцненні законності й правопорядку, попередження правопорушень), а також реалізується за допомогою певних методів (імперативного й диспозитивного).

По-четверте, у межах нотаріальної діяльності використовуються особливі, превентивні заходи попередження правопорушень відповідно до вимог чинного законодавства України, яке регламентує порядок вчинення нотаріальних дій щодо захисту й охорони прав і свобод громадян.

З огляду на наведені положення можна дійти висновку, що поряд із функціями забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності під час укладення угод і вчинення інших дій, надання правової допомоги нотаріат виконує також правозахисну функцію. Під правозахисною функцією нотаріату варто розуміти забезпечення захисту регульованих нормами права суспільних цінностей (прав, фактів, дій) шляхом надання їм юридичної вірогідності, встановлення правового стану суб'єктів права, реалізації інтересів суспільства, підтримання законності та правопорядку.

Однак необхідно враховувати, що функціонально нотаріальна діяльність також не є первинною, вона, зокрема, спрямовується на охорону й захист цивільних прав та інтересів, у зв'язку із чим її існування постає з приписів норм цивільного законодавства. Отже, не організація нотаріату визначає його функцію, а навпаки.

Фактично правозахисна функція є головною функцією сучасної нотаріальної діяльності, вона акумулює в собі всі ключові завдання й вимоги, що встановлюються суспільством перед нотаріатом. І саме від ступеня реалізації правозахисної функції залежать соціальна роль і цінність цього інституту в системі організації діяльності сучасної держави.

Як зазначає О.М. Лоцихин, загальна функціональна цінність сучасної Української держави має полягати в її необхідності та служінні громадянському суспільству. Якщо найважливіше функціональне призначення сучасної держави – каналізація процесів формування й удосконалення інститутів громадянського суспільства, то функціональне економічне призначення держави – створення умов для формування та вдосконалення інститутів ринкової економіки [5, с. 75-76].

З огляду на зазначені О.М. Лоцихіним положення та сутність нотаріальної діяльності можна стверджувати, що інститут нотаріату служить насамперед громадянському суспільству, а тому посідає значне місце в загальній системі управління соціумом.

Розкриваючи соціальний вимір нотаріату, варто враховувати ступінь його затребуваності з боку суспільства. Не викликає сумніву твердження, що існування сучасної держави не можливе без нотаріальної діяльності. Це необхідні правові процедури, що дають змогу не лише захистити права та свободи, а й привести певні об'єкти в стан, що відповідає вимогам чинного законодавства.

Право кожного на отримання правової допомоги є основоположним і гарантованим Конституцією України, воно забезпечується як через систему державних органів, так і через систему інституцій, яких держава в законодавчому порядку наділяє відповідними повноваженнями. Сьогодні в ролі важливого правового інституту нотаріат утверджується як інституція, основним завданням якої у встановлених законом межах щодо вчинення нотаріальних дій є забезпечення реалізації такого права.

Нотаріат належить до тих цінностей, які без перебільшення можна віднести до надбання світової культури. Відходили в історію стародавні країни, зароджувались нові держави, змінювались політичні режими й національні правові традиції. Проте інститут «підсилення (укріплення) прав» пройшов шлях від первинних форм фіксації фактів до сучасної, визнаної апробуванням віків форми забезпечення цивільного обороту, охорони й захисту цивільних прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, а також утвердився як активний елемент національних і міжнародних правових систем. Багатовікове застосування інституту нотаріату в усіх проявах – яскраве підтвердження значення й необхідності подальшого його функціонування та вдосконалення [6, с. 9].

Саме із цією метою формувалася нотаріат, витоки якого сягають ще часів Стародавнього Риму. Цивільне право того періоду було покликане стабілізувати майнові відносини у сфері цивільного обороту. Уже тоді діяльність нотаріуса мала соціальне значення. Слово «нотаріус» у перекладі з латинської мови означає «писар». Це змістовно відобразилось у предметі діяльності нотаріату ще на стадії його зародження, спрямованого на забезпечення потреб неписьменних осіб у складенні документів шляхом обрамовування правового матеріалу в документальну форму та потреб суспільства в документуванні фактів, що мають юридичне значення. Як інститут громадянського суспільства нотаріат став зв'язувальною ланкою між державою, громадянами та іншими суб'єктами за їх участі в цивільному обороті, заснований насамперед на довірливих відносинах нотаріуса з приватними особами [7, с. 123].

Нотаріат за своєю правовою природою поєднує в собі приватні й публічні засади. Нотаріус, з одного боку, є «носієм» публічної влади, оскільки виконує функції, які законом передано йому державою, а з іншого – здійснює свої функції в межах вільної професії. У цьому контексті сутність нотаріату розкрито в Постанові Суду Європейських Співтовариств (Люксембург) від 26 березня 1987 року, у якій вказується, що нотаріуси не перебувають у будь-якій ієрархічній підпорядкованості щодо органів державної влади та не є частиною системи державного управління. Вони здійснюють професійну діяльність за власний рахунок і під свою відповідальність, вільно організують умови своєї роботи в межах, встановлених законом, та отримують за це доходи [8].

Ключовими елементами соціально-правового виміру нотаріату є його «соціальне призначення» й «соціальна цінність», які дуже тісно поєднані із сутністю цієї діяльності. При цьому вони є зовнішнім вираженням (перша категорія – у функціональному плані, а друга – в оціночному) соціальної сутності нотаріату.

Варто розуміти, що «соціальне призначення» нотаріату постає з його сутності. Відповідно, від того, якою є сутність, залежить характер цієї діяльності, цілі, завдання та функції, які вона ставить перед собою. І якщо сутність нотаріальної діяльності спрямовується на охорону й захист цивільних прав та інтересів, орієнтується на служіння потребам соціуму, то нотаріат є, безумовно, не просто складовою економічної та соціальної структур суспільства. З огляду на специфіку нотаріальної діяльності й еволюцію розвитку нотаріат посідає чільне місце у сфері громадянського суспільства, адже його функції спрямовуються на охорону й захист законних прав та інтересів, особливо в приватному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусyak В.Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури) : загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В.Г. Андрусyak ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2015. – 20 с.
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
3. Комаров В.В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. – Х. : Консум, 1999. – 240 с.
4. Фурса С.Я. Нотариат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. – К. : А.С.К., 2001. – 690 с.
5. Лошихин О.М. Функції сучасної української держави : проблеми трансформації в умовах глобальних суспільно-політичних діянь / О.М. Лошихин // Держава і право суверенної України : проблеми теорії і практики : матеріали наукової конференції до 20-ї річниці незалежності України (Київ, 21 червня 2011 р.) / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка ; упоряд. : В.П. Горбатенко, І.О. Кресіна. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – С. 70-79.
6. Єфіменко Л.В. Розвиток нотаріату України : стан та проблеми / Л.В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 8. – С. 8-15.
7. Ляпидевский Н.П. История нотариата / Н.П. Ляпидевский. – М. : Унив. тип. (Катков и Ко), 1875. – Т. 1. – 321 с.
8. Посібник з європейського права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-handbook-data-protection-ukr.pdf>.

REFERENCES

1. Andrusyak, V.H. (2015), “Human rights-based function in modern state (at the example of prosecution office institute): general and theoretical research”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Jurisprudence), 12.00.01, National university is “Odesa legal academy”, Odesa, Ukraine.
2. “About notary” : Law of Ukraine from 02.09.1993, available at : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
3. Komarov, V.V. and Barankova, V.V. (1999), *Notariat i notarialnyy protsess : uchebnyk* [Notary and notarial process], Konsum, Kharkiv, Ukraine.
4. Fursa, S.Ya. and Fursa, E.I. (2001), *Notariat v Ukrayini. Teoriya i praktyka : navch. posib.* [Notary in Ukraine. Theory and practice: schoolbook], A.S.K., Kyiv, Ukraine.
5. Loshchikhin, O.M. (2011), “ Modern Ukrainian state features: problems of transformation in terms of global socio-political acts ”, *Derzhava i pravo suverennoyi Ukrayiny : problemy teorii i praktyky : materialy naukovoyi konferentsiyi do 20-yi richnytsi nezalezhnosti Ukrayiny* [State and law of sovereign Ukraine : problems of theory and practice: materials of scientific conference before 20-th anniversary of Ukrainian Independence], Kyiv, June 21, 2011, pp. 70-79.
6. Efimenko, L.V. (2010), “Notarial development of Ukraine: condition and problems”, *Byuletyn Ministerstva yustytstiyi Ukrayiny*, no. 8, pp. 8-15.
7. Lyapidevskiy, N.P. (1875), *Istoriya notariata* [Notary history], Vol. 1, Univ. tip. (Katkov i Ko), Moscow, Russia.
8. *Posibnyk z evropeyskoho prava* [Schoolbook by the European law], available at : <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-handbook-data-protection-ukr.pdf>.